

Barbara Budyńska
Instytut Książki i Czytelnictwa
Biblioteka Narodowa

Stan komputeryzacji bibliotek publicznych¹

Streszczenie: Autorka przedstawia funkcjonowanie i komputeryzację bibliotek publicznych w Polsce i statystyki z tym związane. Odnosi się przy tym do raportów o stanie automatyzacji i innych dokumentów tworzonych przez biblioteki w tym okresie. Dla poszczególnych województw omawia takie aspekty jak wyposażenie w sprzęt, komputerowy, dostęp do internetu, użytkowane systemy biblioteczne i przytacza odpowiednie statystyki za lata 1999-2013. Analizuje też strukturę zbiorów bibliotecznych. Zwraca uwagę na powstające w Polsce od 2002 r. biblioteki cyfrowe.

Słowa kluczowe: biblioteki publiczne, automatyzacja, statystyka biblioteczna, biblioteki cyfrowe

Zmiany w zakresie wdrażania nowych technologii w bibliotekach publicznych są od kilkunastu lat przedmiotem wnikliwych analiz. W regularnych analizach przygotowywanych przez Komisję Nowych Technologii przy Zarządzie Głównym SBP opracowywanych na podstawie własnych badań² oraz przez Bibliotekę Narodową wykorzystującą dane GUS³ podkreśla się, że na rozwój, wzbogacanie i różnicowanie oferty czytelniczej, kulturalnej oraz usługowej bibliotek w duże mierze ma wpływ zwiększenie dostępu do nowych technologii zarówno bibliotek, jak i ich użytkowników, w szczególności do komputerów i internetu. Zmiany te wspomagają przeobrażenia bibliotek, które coraz częściej postrzegane są jako „trzecie miejsca” (miejsca spotkań łączącego w sobie przestrzeń publiczną i prywatną) czy miejsca „czterech przestrzeni” (miejsca zakładającego transformację od magazynu książek w kierunku aktywnej wielofunkcyjnej przestrzeni nauki, inspiracji, kreacji i spotkań).

Obecna sytuacja bibliotek publicznych w zakresie wyposażenia w komputery jest korzystna, co potwierdzają wyniki różnych badań⁴. Jednak proces ich komputeryzacji przebiegał

¹ Główne tezy tekstu były omawiane w postaci prezentacji podczas XI. Ogólnopolskiej Konferencji z cyklu „Automatyzacja bibliotek” pt. „Biblioteki nowej generacji – nowoczesne narzędzia, usługi, obszary współpracy”, 16–17 kwietnia 2015, Wrocław.

² Komisja Nowych Technologii przy ZG SBP przygotowała sześć raportów o stanie automatyzacji bibliotek publicznych.

³ W 2015 r. siódmy raport o stanie automatyzacji opracowany został w Pracowni Bibliotekoznawstwa IKiCz BN. W BN co roku przygotowywana jest publikacja omawiająca stan i kondycję bibliotek publicznych w Polsce pod redakcją M. Jezierskiej i B. Budyńskiej (w wersji drukowanej i elektronicznej dostępnej na stronie BN).

⁴ WINOGRODZKA, K. *Raport o stanie komputeryzacji bibliotek publicznych w roku 2012* [on-line]. [dostęp 30.06.2015]. Dostępny w: http://www.sbp.pl/konferencje/konferencja/program?konferencja_id=5388; *Co robimy na komputerach w bibliotece i co z tego mamy?* [on-line]. [dostęp 30.06.2015]. Dostępny w: http://www.biblioteki.org/repository/PLIKI/DOKUMENTY/RAPORTY/09_co_robimy_na_komputerach_w_bibliotece_raport_PRB.pdf; *Po co Polakom biblioteki? Raport po trzech latach działania Programu Rozwoju Bibliotek* [on-line]. [dostęp 30.06.2015] Dostęp w: http://www.biblioteki.org.pl/repository/PLIKI/DOKUMENTY/RAPORTY/RAPORT_PO_CO_POLAKOM_BIBLIOTEKI_www.pdf.

wolniej niż np. bibliotek naukowych, bibliotek szkół wyższych czy bibliotek pedagogicznych.

Nadal odsetek bibliotek publicznych w pełni zautomatyzowanych nie jest wysoki, przebieg modernizacji jest bardzo zróżnicowany. Najszybciej wdrażają nowe technologie i stosują je w działaniu duże biblioteki, pełniące funkcje koordynujące wśród bibliotek terenowych, biblioteki głównie usytuowane w środowiskach miejskich. Wśród wielu przyczyn takiego stanu rzeczy podkreślić należy brak działań wspierających komputeryzację bibliotek publicznych na poziomie krajowym, brak programów (inicjatyw) kompleksowo ujmujących sprawy wyposażania w sprzęt, nowe technologie i kompetencje pracowników szczególnie w początkowych etapach wdrażania nowych technologii. Zaniedbania w tym zakresie spowolniły prace zarówno w zakresie wyposażania bibliotek w sprzęt, jaki i stosowania ich w codziennej pracy.

Wyposażenie w sprzęt/narzędzia – komputery, internet.

Biblioteki publiczne są obecnie dobrze wyposażone w sprzęt komputerowy, choć nadal nie wszystkie placówki nim dysponują, a przed znaczną częścią stoi problem jego wymiany, unowocześnienia. Od momentu rejestrowania przez GUS zmian w zakresie komputeryzacji bibliotek⁵, tj. od 2004 r. do 2013 r. nastąpił olbrzymi postęp we wdrażaniu technologii teleinformatycznych (odsetek placówek bibliotecznych wyposażonych w komputery wzrósł w tym okresie z 34,5 do 92,5%)⁶.

Tab. 1. Odsetek bibliotek publicznych wyposażonych w komputery w latach 2004–2013 (w %)

Lata	Odsetek bibliotek i filii wyposażonych w komputery				
	ogółem	w przekroju miasto-wieś		w układzie biblioteka-filia	
		miasto	wieś	biblioteka	filie
2004	34,5	50,0	26,6	68,4	19,5
2008	67,2	81,5	59,7	94,9	54,7
2010	83,3	91,6	79,0	98,6	76,3
2011	88,1	93,5	85,3	99,0	83,1
2013	92,5	96,2	90,6	99,1	89,4

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

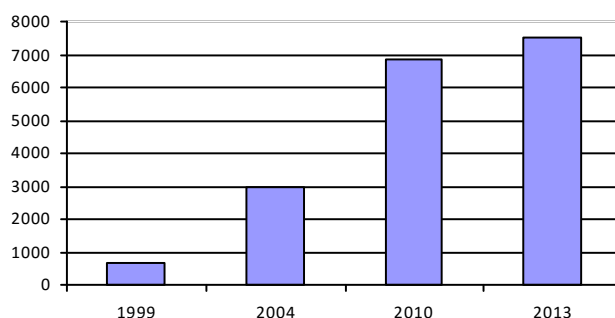
W 2013 r. spośród 8112 bibliotek publicznych (łącznie z filiami) 7504 było wyposażonych w komputery. W miastach komputery użytkowało 96,2% bibliotek (blisko dwukrotny wzrost w stosunku do 2004 r.), na wsi postęp był ponad trzykrotny (z 26,6 do 89,4%). Komputery posiadają i użytkują przede wszystkim biblioteki główne, tj. 2584 spośród 2608 (99,1%).

⁵ Przed 2004 r., od kiedy systematycznie zbierane są dane o komputeryzacji bibliotek publicznych, w 1999 r. GUS przeprowadził dodatkowe badanie stanu informatyzacji bibliotek publicznych w Polsce (oprócz standardowego zakresu K-03. Dane w *Biblioteki publiczne w liczbach 1999*, Warszawa 2000).

⁶ Różnica między wynikami GUS a Komisji Nowych Technologii ZG SBP wynika z zastosowania odmiennej metodologii badawczej.

Z 5504 filii bibliotecznych skomputeryzowanych jest 89,4% (4920), w 2004 r. była to co czwarta filia (25%).

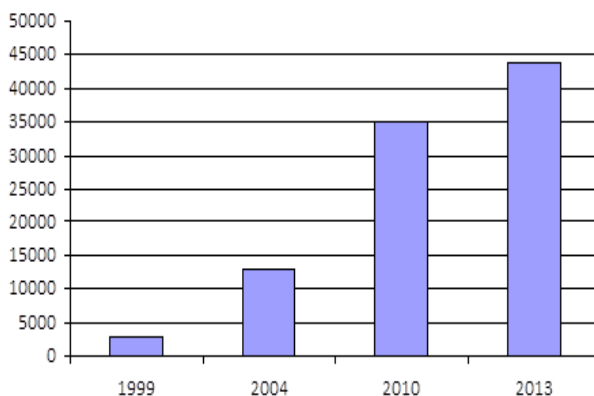
Wykres 1. Liczba bibliotek wyposażonych w komputery (1999–2013)

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Proces wyposażania bibliotek publicznych w komputery miał dwa etapy. Do 2010 r. szybko przybywało placówek wyposażonych w komputery, w następnych latach przyrost modernizujących się bibliotek był dwukrotnie niższy. W pierwszym okresie szybciej wzrastała liczba bibliotek wyposażonych w komputery w miastach, proces ten był powolniejszy na wsi i w placówkach filialnych, tam częściej zachodziły zmiany w drugim etapie. Dane dotyczące zmian w liczbie bibliotek wyposażonych w sprzęt komputerowy, nie obejmowały informacji o placówkach, w których wymieniano komputery zużyte na nowe.

Wykres 2. Liczba komputerów w bibliotekach (1999–2013)

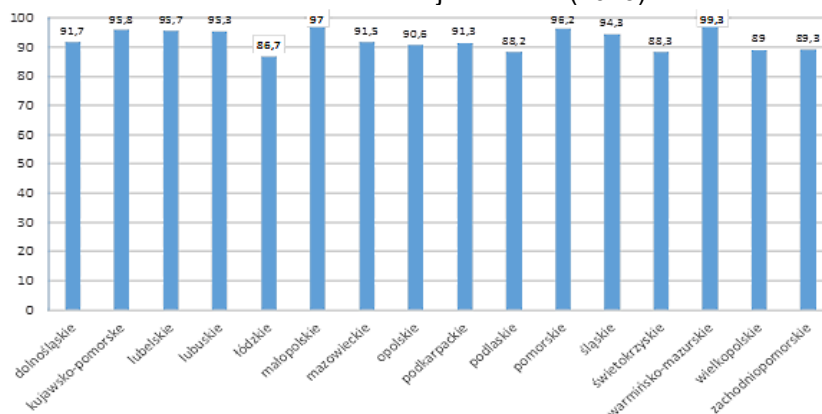
Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Wyposażenie bibliotek w komputery nie przebiegało równomiernie we wszystkich województwach. Jeśli przyjmiemy, że w 2013 r. granicą nasycenia sprzętem jest wyposażenie co najmniej 90% bibliotek w województwach, to taka sytuacja występowała w 11 z nich. Pod względem liczby bibliotek dysponujących sprzętem komputerowym dominuje województwo warmińsko-mazurskie (99,3%), małopolskie (97,0%), na podobnym poziomie po-

morskie (96,2%), kujawsko-pomorskie (95,8%), lubelskie (95,7%). Sytuacja województw, których biblioteki osiągają niższe wyniki ma niewątpliwie związek z początkami wprowadzania komputeryzacji.

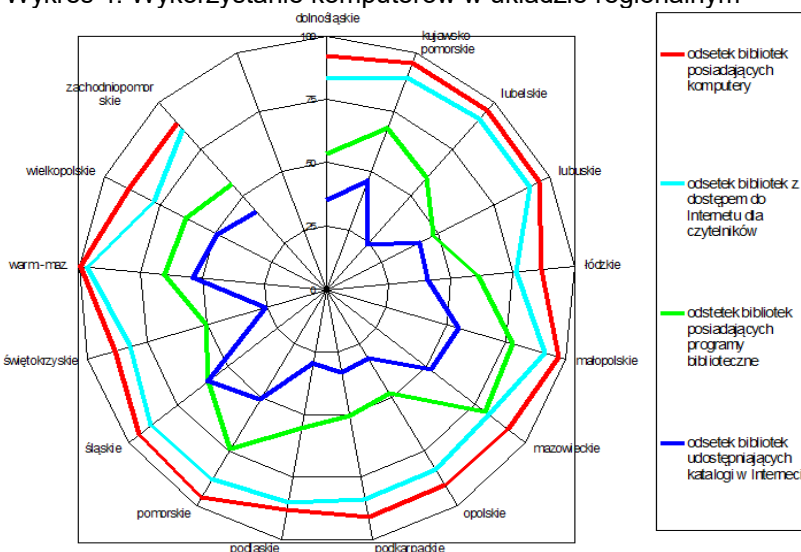
Sytuacja województw, w których wyposażenie bibliotek w komputery oscyluje obecnie na poziomie 87–88% rozpoczęły wprawdzie komputeryzację w 1999 r., ale osiągnęły wówczas gorsze wyniki niż w innych województwach. Na przykład w 1999 r. w podlaskim czy świętokrzyskim odsetek bibliotek dysponujących komputerami wynosił odpowiednio: 2,7 i 2,2%, podczas gdy ówczesni liderzy, np. mazowieckie miało 15,4% bibliotek wyposażonych w komputery, pomorskie – 11,1%. Wśród liderów nie było wówczas warmińsko-mazurskiego, było natomiast łódzkie (21,2%), które obecnie plasuje się w grupie województw z niższym odsetkiem bibliotek dysponujących sprzętem komputerowym.

Wykres 3. Odsetek bibliotek publicznych i filii wyposażonych w komputery w układzie wojewódzkim (2013)

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Wykres 4. Wykorzystanie komputerów w układzie regionalnym

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Zróżnicowanie w tempie wprowadzania komputerów w bibliotekach w zależności od stopnia ich zorganizowania oraz usytuowania potwierdzają dane dotyczące liczby użytkownych komputerów, zasobności w sprzęt.

Tab. 2. Zasobność bibliotek publicznych w komputery w latach 2004–2013

Lata	Liczba komputerów przypadająca na placówkę				
	ogółem	w przekroju miasto-wieś		w układzie biblioteka-filia	
		miasto	wieś	biblioteka	filie
2004	1,5	3,1	0,7	3,8	0,4
2008	3,5	6,4	1,9	7,7	1,6
2010	4,2	7,6	2,5	8,7	2,1
2011	4,7	8,3	2,9	9,5	2,5
2013	5,4	9,3	3,4	10,4	3,0

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Proces komputeryzacji bibliotek publicznych wspierany był przez różne projekty; pierwszymi programami skierowanymi do bibliotek publicznych była realizowana przez MSWiA *Ikonka* (2004 r.) oraz *Ikonka cd.* (2007 r.), w ramach której biblioteki wyposażane były w sprzęt komputerowy wraz z oprogramowaniem. W 2006 r. z inicjatywy Fundacji Orange i Programu Narodów Zjednoczonych ds. rozwoju (UNDP) został ogłoszony program grantowy *Rzeczpospolita internetowa*. W jego ramach (odbyły się dwie edycje 2006–2007, 2007–2008) małe społeczności gminne (w tym biblioteki) realizowały projekty wykorzystujące internet jako źródło informacji i narzędzie wspomagające rozwój ich małych ojczyzn. W 2008 r. rozpoczęto projekt FRIS – *Program Rozwoju Bibliotek*, w ramach którego biblioteki wzbogacały się w sprzęt komputerowy oraz inne urządzenia peryferyjne, a także kompetencje z zakresu nowych technologii. Obecnie komputeryzację bibliotek wspierają m.in. działania Instytutu Książki w ramach programu *Biblioteka+*, np. *Internetyzacja bibliotek* (od 2009 r.), *MAK+* (od 2008 r.) oraz *Kraszewski. Komputery dla bibliotek* w ramach *Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa* (w latach 2012–2013 budżet programu wyniósł 5,7 mln zł, a zestawy komputerowe zakupiło 313)⁷. Dla wielu osób (starszych, bezrobotnych) odwiedzających biblioteki jest to miejsce bezpiecznego i mniej stresującego zapoznania się z komputerem i internetem, często korzystania z nich po raz pierwszy. Ta konstatacja może mieć szczególne znaczenie wobec zamierzeń Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji walki z wykluczeniem cyfrowym Polaków. Najnowsza wersja Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa, zakłada doinwestowanie procesów informatyzacyjnych sumą blisko 1,9 mld euro. W założeniach programu można odczytać deklaracje, w których brane pod uwagę są również biblioteki publiczne: [...] *W każdej polskiej gminie – bibliotece lub ośrodku kultury – mają wkrótce działać cyfrowe orliki, czyli specjalne e-centra, które oferowałyby wszystkim chętnym dostęp do szerokopasmowego internetu oraz pomoc w korzystaniu z niego*⁸.

⁷ *Promocja czytelnictwa. Działania Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego związane z promocją czytelnictwa*. Broszura. Warszawa: MKIDN 2014.

⁸ CZUBKOWSKA, S. Boni nauczy nas Internetu. Cyfrowe orliki, *Dziennik Gazeta Prawna* 03.10.2013, s. 1–2A2.

Dostęp do internetu

Obecnie standardem w bibliotekach publicznych staje się dostęp do internetu dla czytelników (w zasadzie w każdej placówce wyposażonej w komputer). Raporty realizowane na potrzeby PRB⁹ potwierdzają, iż dla większości użytkowników komputery w bibliotece są terminalami dostępu do sieci. Dostęp do internetu jest dla nich alternatywą korzystania z księgozbioru (jego atrakcyjność wynika m.in. z aktualności źródła, szybkości, łatwości przeszukiwania), ale także ma związek z aktywnością społeczną, zawodową czy osobistą. Internet jest niezbędny do komunikacji (poczta elektroniczna, komunikatory, np. GG, Skype, portale społecznościowe, np. Facebook, Twitter), edukacji i nauki (dostęp do informacji) oraz rozrywki i spędzania wolnego czasu (np. gry komputerowe), ale także rozwijania hobby, działań zawiązanych z uczestnictwem w kulturze.

Tab. 3. Odsetek bibliotek publicznych z dostępem do internetu w latach 2004–2013 (w %)

Lata	Odsetek bibliotek i filii z dostępem do internetu				
	ogółem	w przekroju miasto-wieś		w układzie biblioteka-filia	
		miasto	wieś	biblioteka	filie
2004	b.d.*	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2008	59,8	75,8	51,3	92,1	45,2
2010	79,0	89,4	73,6	97,2	70,7
2011	85,9	92,3	82,6	98,5	80,1
2013	91,1	95,6	88,8	98,8	87,5

* Za 2004 r. dysponujemy informacją o liczbie komputerów z dostępem do internetu (72,4% ogółem)
Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Infrastrukturę do tak rozbudowanych (wszechstronnych) działań posiadało w 2013 r. 7392 bibliotek i filii, które miały dostęp do internetu (91,1% wszystkich placówek funkcjonujących w tym roku). Jednak „tylko” 6933 (85,5%) placówek oferowało czytelnikom korzystanie z komputerów podłączonych do internetu. W przekroju środowiskowym sytuacja była i jest nadal zróżnicowana, z 2754 placówek bibliotecznych funkcjonujących w miastach 2632 (95,6%) posiadało dostęp do internetu, a 2440 (88,6%) placówek oferowało go czytelnikom. Trochę inaczej kształtuje się sytuacja na wsi. Z 5358 placówek dostęp do internetu posiadało 4760 (88,8%), dla czytelników usługa ta była dostępna w 4493 (83,9%). Zróżnicowanie dostępu do internetu zależy też od stopnia zorganizowania placówek. W 2013 r. połączenie z internetem oferowały przede wszystkim biblioteki główne – 2578 (98,8%), a 2480 bibliotek udostępniało go czytelnikom (95,1%). Mniej korzystnie przedstawiała się sytuacja w filiach bibliotecznych, 4814 (87,5%) z nich posiadało łącza internetowe, a 4453 (80,9%) – komputery podłączone do internetu i dostępne dla czytelników.

⁹ *Co robimy na komputerach w bibliotece i co z tego mamy?* [on-line] [dostęp 30.06.2015] Dostęp w: http://www.biblioteki.org/repository/PLIKI/DOKUMENTY/RAPORTY/09_co_robimy_na_komputerach_w_bibliotece_raport_PRB.pdf;
Po co Polakom biblioteki? Raport po trzech latach działania Programu Rozwoju Bibliotek [on-line] [dostęp 30.06.2015]. Dostęp w: http://www.biblioteki.org.pl/repository/PLIKI/DOKUMENTY/RAPORTY/RAPORT_PO_CO_POLAKOM_BIBLIOTEKI_www.pdf

Trzeba jednak podkreślić, iż lata 2008–2013, to czas zacierania różnic środowiskowych w dostępie do internetu dla czytelników w bibliotekach publicznych, a one same stały się miejscem wyrównywania szans dla różnych grup społecznych (użytkowników bibliotek), niezależnie od miejsca zamieszkania czy statusu materialnego¹⁰.

Tab. 4. Odsetek bibliotek publicznych z dostępem do Internetu dla czytelników w latach 2004–2013 (w %)

Lata	Odsetek bibliotek i filii z dostępem do internetu dla czytelników				
	ogółem	w przekroju miasto-wieś		w układzie biblioteka-filia	
		miasto	wieś	biblioteka	filie
2004	b.d.*	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2008	54,5	68,8	47,1	87,9	39,6
2010	72,7	82,4	67,7	93,2	63,4
2011	79,4	84,8	76,6	94,1	72,7
2013	85,5	88,6	83,9	95,1	80,9

* Dane z 2004 r. ilustrują liczbę komputerów z dostępem do internetu (52,4% dostępnych dla czytelników)
Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Stan i zaawansowanie procesów internetyzacji bibliotek publicznych jest konsekwencją programów wspierających w tej dziedzinie biblioteki publiczne, szczególnie w małych środowiskach. W 2009 r. w wyniku porozumienia MKiDN, MSWiA, FRIS oraz Grupy TP S.A. powstały projekty *Biblioteki z Internetem TP*, *Orange dla bibliotek* (porozumienie w sprawie ich kontynuacji podpisano w 2012 r. oraz 2013 r.). Jednym z głównych celów wymienionych programów jest zapewnienie jak najszerszym grupom, łatwego, powszechnego i bezpłatnego dostępu do szerokopasmowego internetu. Biblioteki stają się więc miejscem dostępu do nowoczesnych technologii, gdzie za darmo można skorzystać z komputera, internetu, urządzeń peryferyjnych, np. drukarki, skanera oraz różnego rodzaju programów, aplikacji (np. tekstowych, graficznych, komunikatorów). Poniższe zestawienie przedstawia udział bibliotek publicznych w Programie TP S.A., w poszczególnych okresach realizacji projektu¹¹.

¹⁰ Jak czytamy w raporcie z europejskich badań opinii użytkowników bibliotek publicznych uczestniczących w programach wspierania bibliotek finansowanych przez Fundację Billa i Melindy Gatesów, biblioteki w Polsce zostały zaliczone (obok Portugalii i Bułgarii) do jednej z pięciu grup bibliotek, gdzie użytkownicy przy niskim poziomie korzystania z nich z internetu, szczególnie wysoko ocenili tę usługę. Korzystający z komputerów i internetu użytkownicy bibliotek publicznych uczestniczących w PRB i badani w 2012 r. za najważniejsze powody korzystania z komputerów i internetu w bibliotekach uznali w kolejności: bezpłatny dostęp do internetu, brak innego dostępu do internetu, brak innego dostępu do komputera, szybszy internet niż w domu lub w pracy, możliwość pracy lub przebywania z przyjaciółmi lub innymi ludźmi, pomoc ze strony pracowników biblioteki oraz lepszy sprzęt i oprogramowanie niż w domu lub w pracy. Por. QUICK, S. i in. *Europejskie badanie opinii użytkowników na temat korzyści wynikających ze stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w bibliotekach publicznych (finansowane przez fundację). Raport końcowy* [on-line]. [dostęp 30.06.2015]. Dostępny w: https://www.biblioteki.org/repository/PLIKI/WIADOMOSCI/WYDAWNICTWA/20130813_Raport_UE_Europejskie_badanie_opinii/Europejskie_badanie_opinii_uzytkownikow_nt_korzysci_ze_stosowania_tik_w_biblioteka_ch_publicznych.pdf.

¹¹ Na podstawie informacji Fundacji Orange.

Tab. 5. Udział bibliotek publicznych w Programie TP S.A. w latach 2009–2014*

Rok	Biblioteki główne w programie	Biblioteki główne wraz z filiami
sierpień 2009–grudzień 2010	1099	2892
2011	1079	3126
2012	966	2881
2014	1159	3500

* Podano dane z 2014 r.
 Źródło: Fundacja Orange.

O ile w 2013 r. 49,7% bibliotek publicznych korzystało z szybkiego łącza internetowego, to w bibliotekach miejskich szerokopasmowy dostęp do internetu oferowało 64,7% placówek, na wsi – 42,0%. Natomiast na podobnym poziomie w miastach i na wsi użytkownicy bibliotek publicznych mogli korzystać z internetu bezprzewodowego oraz dostępu do gniazda internetowego.

Tab. 6. Liczba bibliotek publicznych oferujących dodatkowe usługi związane z nowymi technologiami

Wyszczególnienie	Liczba bibliotek umożliwiających			
	podłączenie własnego komputera użytkownika	dostęp do gniazda internetowego	korzystanie z internetu bezprzewodowego	korzystanie z internetu szerokopasmowego
ogółem	44,9	23,9	44,9	49,7
miasto	48,9	18,6	40,8	64,7
wieś	42,9	26,7	46,9	42,0

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Automatyzacja procesów bibliotecznych, usługi elektroniczne.

Biblioteki w pełni zautomatyzowane w zakresie procesów bibliotecznych nie stanowią licznej grupy, najlepiej nowe technologie wdrażają i wykorzystują biblioteki organizacyjnie rozbudowane, pełniące funkcje bibliotek głównych, pracujące w środowiskach miejskich. Podstawową sprawą w automatyzacji procesów bibliotecznych jest posiadanie i wdrażanie przez biblioteki komputerowego programu bibliotecznego. Od lat jednak obserwuje się rozdział między przyrostem bibliotek użytkujących komputery i z dostępem do internetu a liczbą bibliotek posiadających komputerowy program biblioteczny. W 2004 r. 1/3 bibliotek i filii bibliotecznych użytkowała program biblioteczny. W 2013 r. była to już blisko 2/3 bibliotek (62,5%) i 67,5% użytkujących komputery, w miastach 82,9% placówek (86,2% posiadających komputery), na wsi niewiele ponad połowa (52%) bibliotek (57,3% korzystających z komputerów). Dlatego ważne jest, iż w ogłoszonym w 2012 r. programie *Kraszewski. Komputery dla bibliotek* wśród jego celów obok wyposażenia bibliotek w nowoczesny sprzęt komputerowy umożliwiający użytkownikom biblioteki korzyści z internetu zawarto powinności skierowane do bibliotekarzy: katalogowanie zbiorów i udostępnianie ich on-

line. Dominującymi bibliotecznymi programami komputerowymi obecnymi w bibliotekach publicznych są nadal SOWA, MAK (w starszych jego wersjach) oraz MAK+¹².

Tab. 7. Odsetek bibliotek publicznych z użytkujących komputerowe programy biblioteczne w latach 2004–2013 (w %)

Lata	Odsetek bibliotek i filii z użytkujących programy biblioteczne				
	ogółem	w przekroju miasto-wieś		w układzie biblioteka-filia	
		miasto	wieś	biblioteka	filie
2004	34,5	50,0	26,6	b.d.	b.d.
2008	39,8	62,8	27,7	b.d.	b.d.
2010	47,7	72,7	35,0	b.d.	b.d.
2011	52,9	76,2	41,0	74,8	42,9
2013	62,5	82,9	52,0	99,96	54,5

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Sytuacja ta w zasadniczy sposób rzutuje na rozwój usług elektronicznych w bibliotekach publicznych, np. liczba bibliotecznymi katalogów dostępnych on-line, możliwość zdalnej obsługi konta przez użytkowników bibliotek (np. sprawdzenie stanu konta, składanie zamówień, rezerwacji na wypożyczenia materiałów bibliotecznymi itp.). Spośród 8112 bibliotek i filii zarejestrowanych w 2013 r. 4411 (54,4%) określiło odsetek zbiorów opracowanych komputerowo, w tym 1880 (23,2%) placówek na poziomie 76–100%.

Tab. 8. Poziom opracowania zbiorów bibliotek publicznych opracowywanych komputerowo

Województwa	Biblioteki ogółem	Biblioteki opracowujące zbiory komputerowo	Liczba bibliotek, w których odsetek zbiorów opracowanych komputerowo do ogólnej liczby zbiorów zawiera się w przedziale:						
			1–5%	6–10%	11–20%	21–30%	31–50%	51–75%	76–100%
Ogółem	8112	4411	162	222	439	410	670	628	1880
dolnośląskie	611	312	15	26	30	37	54	50	100
kujawsko-pomorskie	425	235	10	17	28	27	43	61	49
lubelskie	585	285	9	13	48	29	58	42	86
lubuskie	253	106	6	10	12	18	12	12	36
łódzkie	548	276	4	15	30	19	42	27	139
małopolskie	731	461	10	13	47	43	71	74	203
mazowieckie	964	621	13	17	27	35	55	84	390
opolskie	319	154	25	4	18	9	29	17	52

¹² CIEŚLIK, T. MAK+ wczoraj i dziś. Rozwój systemu, planowane nowości. W: Winogrodzka, K. *Raport o stanie komputeryzacji bibliotek publicznych w roku 2012* [on-line]. [dostęp 30.06.2015]. Dostępny w: http://www.sbp.pl/konferencje/konferencja/program?konferencja_id=5388.

podkarpackie	677	292	9	18	43	41	56	41	84
podlaskie	238	96	3	5	17	14	18	20	19
pomorskie	319	197	3	5	13	10	27	22	117
śląskie	800	535	23	30	48	54	84	54	242
świętokrzyskie	274	109	7	11	11	12	26	14	28
warmińsko-mazurskie	302	170	9	6	15	17	29	26	68
wielkopolskie	693	394	10	22	30	30	47	57	198
zachodniopomorskie	373	168	6	10	22	15	19	27	69

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Katalogi on-line posiadało 43,9% bibliotek publicznych, 76,1% bibliotek i filii funkcjonujących w miastach, 27,3% – na wsi. Możliwość np. zdalnej rezerwacji materiałów bibliotecznych była dostępna w 19,2% placówkach (w mieście w 40,0%, na wsi – 8,5%). Na podobnym poziomie dostępna była usługa składania przez sieć zamówień na książki lub inne zbiory czy też przedłużania ich terminu zwrotu.

Tab. 9. Odsetek bibliotek publicznych z oferujących wybrane e-usługi w 2013 r. (w %)

Wyszczególnienie	Ogółem	Miasto	Wieś
Katalog on-line	43,9	76,1	27,3
Możliwość zdalnego składania zamówień na materiały biblioteczne	17,7	34,3	9,2
Możliwość zdalnej rezerwacji materiałów bibliotecznych do wypożyczenia	19,2	40,0	8,5
Możliwość zdalnego przedłużania terminów zwrotów materiałów bibliotecznych	17,3	35,4	8,0
Elektroniczne (e-mail/sms) powiadamianie o terminach zwrotu materiałów bibliotecznych	20,1	41,8	8,9

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Z pozostałych usług elektronicznych tylko interaktywne usługi informacyjne (komunikatory, czat) oraz profile na portalach społecznościowych są obecne w ok. 18–25% bibliotek, pozostałe są dopiero wprowadzane. Wiele bibliotek miejskich jest w trakcie realizowania projektu wdrażania nowych elektronicznych usług, czyli Systemu Udostępniania Zasobów Informacyjnych (SUZI). Na system składa się kilka elementów: serwis www, bazy danych (własne, zewnętrzne), e-learning – platforma zdalnego nauczania dla użytkowników biblioteki i bibliotekarzy, e-recenzje – element mający charakter społecznościowy, czyli opinie czytelników o książkach, platforma dla młodych artystów – także o charakterze społecznościowym, digitalizacja na żądanie, wideokonferencje, news365.pl – serwis informacyjny o wydarzeniach kulturalnych skierowany do dziennikarzy i mieszkańców.

Tab. 10. Odsetek bibliotek publicznych z oferujących wybrane e-usługi w 2013 r. (w %)

Wyszczególnienie	Ogółem	Miasto	Wieś
Zdalny dostęp do licencjonowanych zasobów elektronicznych, spoza sieci instytucji	12,6	25,5	5,9
Interaktywne usługi informacyjne (komunikatory, czat itp.)	17,5	18,6	16,9
Elektroniczne kursy, szkolenia biblioteczne (e-learning)	11,0	14,7	9,2
Blogi biblioteczne, kanał RSS (wiadomości, ogłoszenia, wydarzenia w bibliotece)	12,4	22,1	7,3
Formularze zapytań do bibliotekarza	8,7	17,6	4,2
Forum dyskusyjne, księga gości	5,4	8,6	3,7
Profile na portalach społecznościowych	24,9	34,5	19,9

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Usługami coraz częściej pojawiającymi się w bibliotekach publicznych jest możliwość zdalnego korzystania z ich zbiorów lub zasobów przez nie licencjonowanych, z komputera lub innego urządzenia z dowolnego miejsca, także spoza budynku instytucji oraz wypożyczenie sprzętu do odczytywania tekstów zapisanych cyfrowo, np. e-czytników.

Inne urządzenia wspomagające działalność bibliotek

Biblioteki publiczne są dobrze wyposażone w sprzęt komputerowy przeznaczony do publicznego użytku, czego nie można stwierdzić w odniesieniu do urządzeń peryferyjnych czy innych związanych z nowymi technologiami. Według raportu *Biblioteki w Polsce*¹³ (2008) sporządzonego przez FRIS rozpoczynającą na szerszą skalę *Program Rozwoju Bibliotek* skierowany do bibliotek większość z nich nie dysponowała wówczas innymi urządzeniami oprócz drukarek i innym oprogramowaniem poza standardowym pakietem MS Office (nie brano pod uwagę komputerowych programów bibliotecznych). Szczególnie brakowało urządzeń mogących służyć większej integracji społecznej i animacji lokalnej (projektorem bądź kamerą cyfrową nie dysponowała prawie żadna biblioteka) oraz oprogramowania ponadstandardowego (np. do komunikacji internetowej czy też do obróbki grafiki). Dlatego też przyjęto, iż rolą *Programu Rozwoju Bibliotek* oprócz wyposażania w komputery powinno być dostarczanie tych urządzeń. W latach 2009–2015 programem zostało objętych 3808 bibliotek z 1256 gmin (w 2013 r. przystąpiło do niego 481 bibliotek), a w jego trakcie biblioteki wzbogaciły się o: 3396 komputery z oprogramowaniem, 2487 urządzeń wielofunkcyjnych, 706 drukarek A3, 430 laptopów, 430 projektorów i ekranów, 3808 aparatów cyfrowych¹⁴.

Dzięki poprawie w wyposażeniu mogą być realizowane w bibliotekach, np. warsztaty z tworzenia filmu animowanego w ramach *Se-ma-for Film Festiwal On Tour 2013*. Ich uczestnicy stali się twórcami filmowymi, zapoznali się z technologią i techniką animacji poklatkowej, systemem tworzenia filmu animowanego i wspólnie, pod okiem doświadczonych

¹³ *Biblioteki w Polsce* [on-line]. [dostęp 30.06.2015]. Dostępny w: http://www.biblioteki.org/repository/PLIKI/DOKUMENTY/RAPORTY/Biblioteki_i_bibliotekarze.pdf.

¹⁴ biblioteki.org. *O programie* [on-line]. [dostęp 30.06.2015]. Dostępny w: http://www.biblioteki.org/pl/o_programie/o_programie.

animatorów kultury, przygotowali scenariusz, a następnie kilkusekundowy film. Warsztaty filmowe odbywały się dla uczniów szkół gimnazjalnych i średnich. Ich grupa pracowała nad scenariuszem klipów promujących bibliotekę wśród wszystkich mieszkańców, a efektem finalnym jest nagranie zmontowane w profesjonalnym studiu. Zajęcia realizowane były w ramach wygranego przez bibliotekę konkursu *Aktywna biblioteka* w projekcie: *Biblioteka – jak ja to Lubię! Kręcimy z biblioteką, w bibliotece i o bibliotece* Akademii Rozwoju Filantropii w Polsce.

Udział zbiorów elektronicznych w ogólnej ofercie bibliotek publicznych

Biorąc pod uwagę wszystkie materiały biblioteczne udostępniane czytelnikom przez biblioteki publiczne, należy określić je jako księżnice, ich zasoby (książki oraz czasopisma oprawne) w 2013 r. wynosiły 131 mln woluminów, czyli 94,5% stanu. Pozostałe zbiory nieelektroniczne to blisko 4,7 mln jedn. inw. (3,4%), w tym 1,8% to materiały audiowizualne m.in. audiobooki, filmy, płyty muzyczne, 2,2% to zbiory elektroniczne zapisane na nośnikach fizycznych, licencjonowane zbiory elektroniczne udostępniane sieciowo, do których biblioteka wykupiła dostęp (książki i czasopisma elektroniczne, bazy danych) oraz materiały zdigitalizowane przez bibliotekę. Strukturę zbiorów odzwierciedla struktura ich wykorzystania, 97% to wypożyczenia na zewnątrz lub udostępnienia na miejscu księgozbioru, 2,7% wykorzystanie zbiorów audiowizualnych i dokumentów elektronicznych. Dla uzupełnienia tego obrazu brakuje danych dotyczących intensywności korzystania z zasobów elektronicznych udostępnianych sieciowo (rejestrację tego typu danych biblioteki publiczne dopiero rozpoczynają)¹⁵.

Tab. 11. Zbiory bibliotek publicznych w 2013 r.

Księgozbiór			Pozostałe zbiory nieelektroniczne	
ogółem	książki	czasopisma	ogółem	w tym materiały audiowizualne
130 976 849	129 200 164	1 776 685	4 668 597	2 553 737

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

W 2013 r. biblioteki publiczne udostępniały ponad 215 tys. zbiorów elektronicznych na nośnikach fizycznych oraz 2,2 tys. licencjonowanych zbiorów elektronicznych (książek i czasopism elektronicznych), dysponowały też blisko 600 tys. materiałów zdigitalizowanych. Wzrost zakupu zbiorów audiowizualnych i innych dostosowanych do potrzeb różnych grup jest uzasadniony zapotrzebowaniem ze strony użytkowników, ale też wynika ze zmiany preferencji w zakresie zakupu zbiorów na nośniku elektronicznym.

W województwie dolnośląskim wdrażanie np. projektów regionalnych *Cyfrowy Dolny Śląsk* pozwoliło na tworzenie własnych kolekcji na nośniku elektronicznym obejmujących najcenniejsze i najczęściej wykorzystywane zasoby bibliotek publicznych z województwa, udostępnianych bezpłatnie czy też w formie programu konsorcjum *Ibuk w Dolnośląskim Zaspobie Bibliotecznym*, polegającego na wspólnym zakupie przez biblioteki z terenu wojewódz-

¹⁵ Pierwsze wyniki wskazują, że w 2013 r. biblioteki zarejestrowały ok. 33,6 mln sesji, 9,8 mln pobranych dokumentów oraz 12,3 mln wyświetleń z własnych bibliotek cyfrowych, odnotowały 60,7 mln wejść na strony www.

twą dostępu do licencji wartościowych i poszukiwanych publikacji oraz nieograniczonej możliwości korzystania z całego zasobu obejmującego w 2012 r. ok. 2000 tytułów przez każdą z bibliotek uczestniczących.

Tab. 12. Zasoby elektroniczne bibliotek publicznych w 2013 r.

Zbiory elektroniczne zainwentaryzowane (na nośnik fizycznym)	Licencjonowane zbiory elektroniczne, do których biblioteka dopłaciła dostęp					Materiały zdigitalizowane przez bibliotekę
	ogółem	w tym				
		książki elektroniczne	czasopisma elektroniczne	bazy danych	inne zbiory elektroniczne	
215 270	2 199 236	2 198 648	325	248	15	597 456

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Trzeba podkreślić, iż ostatnia dekada to intensywny proces poszerzania oferty cyfrowego przekazu i dostępu do kultury. Dla bibliotek to okres wzbogacania oferty księgozbiorowej o zasoby elektroniczne (e-książki, e-czasopisma, bazy danych) oraz digitalizacja (przeniesienie) na zapis cyfrowy cennych, często unikatowych, trudno dostępnych publikacji z własnych zbiorów. Biblioteki publiczne tworzą samodzielnie lub współtworzą w ramach konsorcjów biblioteki cyfrowe lub cyfrowe archiwa dokumentujące życie społeczne danego terenu. W 2013 r. wprowadziły do obiegu czytelniczego 140 706 zdigitalizowane dokumenty.

Tab. 13. Biblioteki publiczne tworzące biblioteki cyfrowe, bazy danych w 2013 r.

Biblioteki, które tworzą (współtworzą):		
bibliotekę cyfrową		106
repozytorium		34
bazy danych		1274
liczba	baz danych	546 216
	obiektów włączonych w danym roku (dotyczy bibliotek cyfrowych)	140 706

Źródło: opracowanie Instytutu Książki i Czytelnictwa BN (maszynopis).

Biblioteki cyfrowe i wirtualne, tworzone lub współtworzone przez biblioteki publiczne mają krajowy, regionalny i lokalny, instytucjonalny zasięg. Ich powstawanie związane jest z digitalizacją zbiorów bibliotecznych, której celem jest m.in. umożliwianie szerszego dostępu do dokumentów w postaci cyfrowej, promowanie kultury, wspomaganie nauki i edukacji oraz wyrównanie szans dostępu do różnorodnych publikacji osobom pochodzącym z małych środowisk czy regionów oddalonych od ośrodków akademickich i kulturalnych. Zasobność i zakres udostępnianych zbiorów bibliotek cyfrowych są zróżnicowane, tworzą one zbiory uniwersalne lub dziedzinowe, tematyczne kolekcje.

Centralną biblioteką cyfrową kraju jest CBN Polona. Jest to nowoczesny portal, który udostępnia w sieci zbiory Biblioteki Narodowej (BN), pozwala na powszechne otwarcie dla czytelników skarbca i magazynów oraz prezentowanie zbiorów innych instytucji kultury.

Jednak tworzenie platform cyfrowych najczęściej przekracza możliwości finansowe, organizacyjne czy techniczne jednej instytucji, dlatego większość bibliotek cyfrowych to przedsięwzięcia wielu bibliotek różnych sieci, muzeów i instytucji połączonych w konsorcja. Znacząca część bibliotek w Polsce współpracuje ze sobą, tworząc *Federację Bibliotek Cyfrowych* (FCB), czyli jedną wirtualną (rozproszoną) bibliotekę, zrzeszającą zarówno biblioteki cyfrowe instytucjonalne, jak i regionalne (w 2013 r. na 106 bibliotek skupionych w FCB 33 to projekty tworzone samodzielnie lub z udziałem bibliotek publicznych). Taka forma organizacji bibliotek cyfrowych pozwala przynajmniej na częściową koordynację prac związanych z digitalizacją zbiorów. Biblioteki publiczne digitalizują i udostępniają w bibliotekach cyfrowych przede wszystkim tytuły regionalne, które są często jedynymi egzemplarzami w zbiorach krajowych, są to dokumenty życia społecznego, czasopisma i gazety regionalne, starodruki, materiały archiwalne, mapy, kroniki, druki ulotne, grafika, fotogramy, fotografie, pocztówki, muzykalia, materiały dydaktyczne i edukacyjne, prace doktorskie dotyczące regionu itp.

Obecnie prawie każdy z regionów kraju ma odpowiednik w postaci biblioteki cyfrowej¹⁶. Powstają także samodzielnie projekty bibliotek sieci publicznej, na które często pozyskują środki ze źródeł zewnętrznych (m.in. z MKiDN), a ich zasób ma charakter lokalny¹⁷.

Podsumowanie

Komputeryzacja bibliotek publicznych jest procesem, którego pozytywne efekty obserwowane w przeciągu ostatniej dekady skłaniają do równie pozytywnej oceny działalności bibliotek publicznych, stosujących nowe technologie. Dysproporcje środowiskowe, różny poziom wprowadzania zmian i unowocześniania pracy bibliotek jest zjawiskiem naturalnym, podobnie jak dążenie do ich niwelowania.

Wśród czynników wspomagających prace bibliotek publicznych w zakresie ich unowocześniania, komputeryzacji, automatyzacji procesów bibliotecznych wymienić należy:

- wprowadzanie programów (np. rządowych, fundacji) wspomagających zakup (wymianę) sprzętu,
- prowadzenie szkoleń dla bibliotekarzy podnoszących kompetencje w zakresie nowych technologii,
- szeroka oferta usług skierowanych do bibliotek publicznych wyposażonych w komputery i stosujących w swej pracy nowe technologie – niekomercyjnych: możliwość pobierania opisów, np. z BN, korzystanie z baz *Polona*, *Akademica*, *Merkuriusz* oraz *NUKAT*, komercyjnych, np. korzystanie z *Ibuk Libra*, *Word eBook Library*,
- możliwość rozwoju cyfrowego – uczestnictwo w programach (np. CAL), konsorcjach tworzących biblioteki cyfrowe (udział w powiększaniu zasobów cyfrowych).

¹⁶ Regionalne biblioteki cyfrowe: Wielkopolska BC (działa od 2002 r.), Kujawsko-Pomorska BC (2005 r.), Zielonogórska BC (2005), Małopolska BC (2006), Podlaska BC (2006 r.), Śląska BC (2006 r.) to jedne z pierwszych inicjatyw. Następnie powstały: Mazowiecka BC, Świętokrzyska BC, Biblioteka Cyfrowa – Regionalia Ziemi Łódzkiej, Podkarpacka BC, Bałtycka BC, Zachodniopomorska BC „Pomerania”, Opolska BC, Cyfrowy Dolny Śląsk.

¹⁷ Należą do nich np. Bialska BC, BC Książnicy Stargardzkiej, Wejherowska BC (w przygotowaniu), Kolbuszowska BC, Nowohucka BC, Sanocka BC, Elbląska BC, Radomska BC, CB Ziemi Sieradzkiej, Chełmska BC, Iławska BC, Inowrocławska BC, Kędzierzyńsko-Kozielska BC, Krośnieńska BC, Płocka BC, Tarnobrzaska BC, Tarnowska BC, Gdańska BC, BC WBP w Lublinie.

Jest też wiele czynników wpływających hamująco na procesy modernizacji bibliotek publicznych związanych z nowymi technologiami, m.in.:

- pasywne nastawienie bibliotekarzy do zmian, szczególnie trudnych do przeprowadzenia w bibliotekach działających w małych środowiskach,
- brak odpowiedniej kadry w bibliotekach do wprowadzania zmian w zakresie nowych technologii (obsada jednoosobowa wielu bibliotek gminnych, brak wsparcia informatycznego),
- brak pomieszczeń w bibliotekach przystosowanych do organizacji przestrzeni „cyfrowej” – do pracy i dla czytelników,
- negatywne konsekwencje braku koordynacji komputeryzacji w początkowym okresie jej wprowadzania – różnorodność w zakresie doboru programów, problemy z retrokonwersją,
- szybkie zmiany w technologiach komputerowych, teleinformatycznych wpływają na konieczność stałej modernizacji w bibliotekach – sprzętu, oprogramowania, zmiany języka zapisu dokumentów, kwalifikacji bibliotekarzy.

Bibliografia:

1. biblioteki.org. *Biblioteki w Polsce* [on-line]. [dostęp 30.06.2015]. Dostępny w: http://www.biblioteki.org/repository/PLIKI/DOKUMENTY/RAPORTY/Biblioteki_i_bibliotekarze.pdf.
2. biblioteki.org. *O programie* [on-line]. [dostęp 30.06.2015]. Dostępny w: http://www.biblioteki.org/pl/o_programie/o_programie.
3. CIEŚLIK, T. MAK+ wczoraj i dziś. Rozwój systemu, planowane nowości. W: Winogrodzka, K. *Raport o stanie komputeryzacji bibliotek publicznych w roku 2012* [on-line]. [dostęp 30.06.2015]. Dostępny w: http://www.sbp.pl/konferencje/konferencja/program?konferencja_id=5388.
4. WINOGRODZKA, K. *Po co Polakom biblioteki? Raport po trzech latach działania Programu Rozwoju Bibliotek* [on-line]. [dostęp 30.06.2015] Dostęp w: http://www.biblioteki.org.pl/repository/PLIKI/DOKUMENTY/RAPORTY/RAPORT_PO_CO_POLAKOM_BIBLIOTEKI_www.pdf.
5. WINOGRODZKA, K. *Raport o stanie komputeryzacji bibliotek publicznych w roku 2012* [on-line]. [dostęp 30.06.2015]. Dostępny w: http://www.sbp.pl/konferencje/konferencja/program?konferencja_id=5388.
6. *Promocja czytelnictwa. Działania Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego związane z promocją czytelnictwa*. Warszawa: MKiDN, 2014.
7. QUICK, S. *Europejskie badanie opinii użytkowników na temat korzyści wynikających ze stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w bibliotekach publicznych (finansowane przez fundację). Raport końcowy* [on-line]. [dostęp 30.06.2015]. Dostęp w: https://www.biblioteki.org/repository/PLIKI/WIADOMOSCI/WYDAWNICTWA/20130813_Raport_UE_Europejskie_badanie_opinii/Europejskie_badanie_opinii_uzytkownikow_nt_korzysci_ze_stosowania_tik_w_bibliotekach_publicznych.pdf.
8. CZUBKOWSKA, S. Boni nauczyciel Internetu. Cyfrowe orliki, *Dziennik Gazeta Prawna* 03.10.2013, s. 1–2A2.